

Verdringing op de Nederlandse arbeidsmarkt

Onlangs is de kwalitatieve structuur van de Nederlandse arbeidsmarkt opnieuw onderzocht (Huijgen, 1989), nu over de periode 1977-1985. Het onderzoek is verricht door Huijgen en sluit aan op eerder onderzoek dat hij samen met anderen deed naar de ontwikkelingen tussen 1960 en 1977 (Conen e.a., 1980; Huijgen e.a., 1983). Met het beschikbaar komen van het nieuwe materiaal wordt nu een lange en interessante periode bestreken van 25 jaren waarin zich op de arbeidsmarkt ingrijpende veranderingen hebben voltrokken. In het jongstverschenen rapport van Huijgen wordt o.a. ingegaan op het proces van verdringing op de arbeidsmarkt. In dit artikel wordt Huijgens benadering op dit punt bekritiseerd. Er wordt beoogd om een beter zicht te geven op het verloop van het verdringingsproces en op de in dit opzicht meest relevante functie- en opleidingsniveaus.

De kwalitatieve structuur van de arbeidsmarkt omvat twee structuren, nl. van de functieniveaus in de werkgelegenheid aan de ene kant en van de opleidingen van de werkzame personen¹ die de functies vervullen, aan de andere kant. De confrontatie van beide doet Huijgen, terecht, spreken over onderbenutting² als mensen lager geschoolde functies vervullen dan met hun opleiding overeenstemt. Een aantal malen laat hij zich ook verleiden tot de conclusie van neerwaartse verdringing op de arbeidsmarkt, van lager door hoger opgeleiden.

Hoe zeer ik er ook van overtuigd ben dat verdringing een grote rol speelt op de arbeidsmarkt, zeker gedurende het afgelopen decennium, toch meen ik dat in het rapport het begrip verdringing te gemakkelijk wordt gehanteerd. De begripsmatige uitwerking schiet mijns inziens tekort en als gevolg daarvan ontbreekt een goed zicht op het verloop van het verdringingsproces in de tijd. Het is mijn bedoeling hieronder eerst het begrip verdringing nauwkeuriger in te vullen en vervolgens een kwantitatieve beschouwing te wagen aan de verdringing gedurende de periode 1960-1985. Daarna leg ik de conclusies uit dit materiaal kort naast ander onderzoek naar verdringing (Belderbos en Teulings, 1988). Daar bespreek ik verder

de betekenis voor de penibele situatie van de laagst opgeleide werklozen en de vraag in hoeverre de verdringing nog omkeerbaar is. De ruimte ontbreekt helaas om dieper op het economische mechanisme achter de verdringing in te gaan.

Voordat ik verder ga is een breder oordeel over het nieuwe rapport op zijn plaats. Per slot van rekening vormt de verdringing die ik er uit pik, slechts een onderdeel, een gevolgtrekking uit het gepresenteerde materiaal. Tijdens een bespreking van het rapport in SISWO-verband werd al opgemerkt dat 1977 en 1985 vóór en ná het hoogtepunt van de ernstigste naoorlogse arbeidsmarktcrisis, dat in 1983/1984 werd bereikt, liggen. Tussen beide jaren hebben dermate sterke ontwikkelingen plaatsgevonden dat het alleen daarom al jammer is dat geen analyse is gemaakt voor een tussenliggend jaar.³

Net als in de voorgaande onderzoeken is een onderverdeling gemaakt naar 7 functieniveaus en worden employé's en arbeiders van elkaar onderscheiden. Opnieuw worden mannen en vrouwen afzonderlijk behandeld, dit keer met het onderscheid (alleen bij vrouwen) naar een voltijdbaan en een grote (>15 uur) of kleine deeltijdbaan. Dit rapport bevat een meer complete indeling in bedrijfstakken dan voorheen. Voor het eerst kan men ook een indeling aantreffen naar opleidingsrichting (algemeen, technisch, administratief en

* *Universitair docent, vakgroep Algemene Economie, Rijksuniversiteit Groningen.*

verzorgend), maar helaas ontbreekt nu een verdeling naar leeftijd. Tot slot wil ik opmerken dat het rapport het tijdvak 1977-1985 geheel op zichzelf behandelt; een koppeling met de voorgaande onderzoeken blijft achterwege en derhalve wordt de lange termijn 1960-1985 niet geanalyseerd. Deze leemte wil ik hier deels proberen op te vullen. Dit alles doet weinig af aan mijn waardering voor dit nieuwe deel in een waardevolle reeks.

Het begrip verdringing

Het materiaal over verdringing dat uit de drie rapporten van Huijgen, Conen en anderen kan worden gedestilleerd, heb ik in tabel 1 bijeengebracht. Het is door een populatieverandering in 1971 en een definitiewijziging in 1977 (waarover later meer) helaas wat verbrokkeld maar de tendens gaat vrij duidelijk in de richting van toeneemende onderbenutting en een dalend functieniveau op alle opleidingsniveaus, en een stijgende opleidingsduur op elk functieniveau. Een verklaring van deze niveaus is opgenomen in de appendix.

Neerwaartse en opwaartse verdringing

Zoals gezegd meen ik dat het rapport te gemakkelijk spreekt over verdringing op de arbeidsmarkt. Het begrip wordt (tamelijk circulair) omschreven als 'verdringing binnen één of meer functieniveaus van personen met een bepaald opleidingsniveau door personen met een ander opleidingsniveau' (p.40). Deze formulering is zo algemeen dat ze naast neerwaartse ook opwaartse verdringing omvat: lager opgeleiden vervangen hoger opgeleiden in plaats van omgekeerd. Deze mogelijkheid wordt overigens in Huijgens rapport empirisch niet ingevuld ook al biedt het cijfermateriaal daartoe wel aanknopingspunten. Belangrijker is

Tabel 1. Functieniveau en opleidingsniveau, 1961-1985

	Opleidingsniveau				totaal
	basis	uitgebreid lager	middelbaar	(semi-)hoger	
<i>Percentage onderbenutting per opleidingsniveau:*</i>					
1961	0	11	7	15	5
1971	0	21	19	7	11
1971	0	21	19	5	11
1977	0	33	29	9	19
1977	0	39	41	14	25
1985	0	45	44	19	33
<i>Percentage functieniveau per opleidingsniveau:**</i>					
1961	2.72	3.90	4.92	5.72	3.32
1971	2.60	3.63	4.89	5.70	3.46
1971	2.62	3.67	5.01	5.90	3.64
1977	2.41	3.27	4.58	5.79	3.55
1977	2.46	3.09	3.88	5.72	3.48
1985	2.31	2.84	3.75	5.62	3.73
<i>Gemiddelde opleidingsduur per functieniveau:***</i>					
1961	6.37	7.07	8.09	10.39	7.63
1971	6.97	7.96	8.56	11.08	8.51
1971	7.04	8.00	8.56	11.97	8.91
1977	7.57	8.65	9.17	12.98	9.55
1977	7.91	9.06	9.41	13.00	9.69
1985	8.87	10.49	10.96	14.01	11.21

* Werkzaam beneden passend functieniveau.

** Gewogen met niveau-nummer (niveaus 5-7 tesamen met 6 gewogen).

*** Duur voor de verschillende opleidingsniveaus gesteld op 6, 9, 12 resp. 16, ½ jaar.

Bron: berekend uit Conen e.a. (1980), Huijgen e.a. (1983) en Huijgen (1989).

echter dat deze formele mogelijkheid mijns inziens geen recht doet aan het arbeidsmarktproces waar het hier om gaat.

Verdringing op grond van opleiding is geen symmetrisch maar juist een a-symmetrisch proces. Een *teveel* aan opleiding voor een functie ofwel onderbenutting, leidt niet tot schade voor de functievervulling in tegenstelling tot een *tekort* aan opleiding. Iemand met méér opleiding dan nodig is kan daarom in de ogen van de werkgever wel concurreren met een ander met een lagere, maar voldoende, opleiding. Het omgekeerde, een tekort aan opleiding ten opzichte van de functie, is overbenutting. Het is niet erg plausibel om dit als opwaartse verdringing te beschouwen, want dat zou betekenen dat concurrentie tussen iemand met te weinig opleiding en een persoon met voldoende opleiding ten gunste van de eerste wordt beslecht.

Dat toch op grote schaal functies vervuld worden door personen met een te lage opleiding moet aan twee andere oorzaken worden toegeschreven. De eerste komt juist voort uit het ontbreken van concurrentie op de arbeidsmarkt: een tekort aan voldoende gekwalificeerden schept kansen voor de minder opgeleiden. In een dergelijke situatie wordt de schade aan de functievervulling door de werkgever noodgedwongen geaccepteerd. Een tweede oorzaak kan zijn dat de formele opleiding niet in alle gevallen, met name als een laag opleidingsniveau overheerst, de kwalificaties van de betrokkene goed weergeeft. Ervaringen tijdens de beroepsuitoefening en 'on the job training' kunnen aantonen dat iemand meer in zijn mars heeft en kunnen bovendien de kwalificatie vergroten.⁴ Lager opgeleiden op hogere functies vertonen in dit geval niet werkelijk een overbenutting.

Het onderscheid tussen beide oorzaken is zonder verder onderzoek niet te kwantificeren. De tekort-situatie in het verleden toen het merendeel van de beroepsbevolking nauwelijks meer dan lagere school had, is wellicht de primaire oorzaak geweest. Tegelijk moeten velen een groter talent gehad hebben dan uit hun opleiding sprak. Het langdurig handhaven van lager geschoolden op hogere functieniveaus, ook tegenwoordig in tijden van hoge werkloosheid, spreekt voor de tweede oorzaak.

Het moge duidelijk zijn: de neerwaartse beweging is mijns inziens een essentieel element van verdringing.

Verdringing en arbeidsaanbod

Ten tweede rijst de vraag of bij de invulling van de neerwaartse verdringing in het rapport de consequenties goed zijn overzien. Als '*kernegegeven van de verdringingsanalyse*' wordt de stijging van de gemiddelde opleidingsduur op alle functieniveaus aangedragen (Huijgen, 1989, blz. 49). Deze is inderdaad af te lezen uit tabel 1. Dit is echter mede een gevolg van afnemende overbenutting. Het bovenste gedeelte van tabel 2 laat zien dat mensen steeds minder vaak werken in een functie waarvoor hun opleiding tekort schiet.

In Huijgens omschrijving maakt ook dit verschijnsel deel uit van verdringing. Ik meen echter dat hier een situatie wordt gecorrigeerd die in het verleden is ontstaan door een tekort aan hoger opgeleiden. Vermindering is een voorspelbaar resultaat van 'gewone' concurrentie als het aanbod van hoger opgeleiden toeneemt. Deze toename houdt tegelijkertijd in dat de lagere opleidingsniveaus steeds meer worden 'afgeroomd', ze bevatten minder verborgen talent en zullen dan ook minder op de hogere functieniveaus worden aangetroffen. Of het daarbij tot directe concurrentie om een baan komt, mag betwijfeld worden. Afgezet tegen het natuurlijk verloop, de hogere opleiding van nieuwkomers op de arbeidsmarkt en/of vertrek uit de beroepsbevolking van laag opgeleiden (naar pensioen, huishouden of W.A.O.), is de daadwerkelijke, absolute vermindering van de overbenutting (tabel 2, tweede deel) vrij gematigd. Het is beter het begrip verdringing te reserveren voor een situatie die juist afwijkt van de 'gewone' concurrentie.

Dit neemt niet weg dat de onderbenutting wel gelijk toeneemt. Inmiddels raken zelfs bij de minst geschoolde functies personen met basisonderwijs (BA) in de minderheid. De onderbenutting van scholing door tewerkstelling in minder gekwalificeerde banen is daarmee afdoende vastgesteld. Deze vaststelling op zich geeft echter onvoldoende houvast om tot verdringing te concluderen. In het onderzoek heeft '*de analyse slechts betrekking op een deilverzameling van het totale aanbod van arbeidskrachten, namelijk de gerealiseerde vraag*' (Huijgen, 1989, blz. 40), dat zijn de werkzame personen. Het komt erop neer dat men het personeel aspect en het functieaspect van de *werkgelegenheid* met elkaar confronteert. Dit biedt echter onvoldoende zekerheid dat mensen met een lagere opleiding (de mogelijkheid van) een baan op eigen niveau metterdaad hebben gemist, hetgeen een onmisbaar ingrediënt van ver-

dringing genoemd mag worden.

Hoe kan verdringing wel worden aangetoond? Op het laagste opleidingsniveau ligt dat nogal simpel, omdat men onder in de opleidingsrij alleen slachtoffer van verdringing kan zijn en geen profiteur. Wordt een deel van de banen op BA-niveau ingenomen door hoger opgeleiden dan kunnen personen met basisonderwijs die werkloos zijn, als slachtoffer van verdringing worden beschouwd. Het minimum van het eerste en het laatste geeft de omvang van de verdringing aan. Zijn er geen werklozen op BA-niveau dan komt de aanwezigheid van personen met MAVO of LBO op basis-banen in een ander daglicht te staan: zij worden wel onderbenut maar ze verdringen géén lager opgeleiden.

Ingewikkelder wordt het op Uitgebreid Lager (UL-)niveau. Ook daar is men slachtoffer van verdringing in geval van werkloosheid als een deel van de passende banen door te hoog opgeleiden wordt bezet. Maar daarnaast doet zich de mogelijkheid voor dat mensen wel werk hebben, onder hun niveau, en toch lijden onder verdringing. Die onderbenutting is echter geen voldoende voorwaarde omdat ze zoals gezegd kan berusten op een gebrek aan personen met basisonderwijs in plaats van op verdringing. Alleen het gedeelte van de onderbenutting waartegenover werkloosheid op lager niveau staat, en/of de eventuele werkloosheid op eigen niveau mogen in de vergelijking betrokken worden. Tegenover deze twee, werkloosheid en/of onderbenutting, moet worden

onderzocht of er ook banen op UL-niveau door te hoog opgeleide personen worden bezet. Is dat niet het geval dan is men geen slachtoffer van verdringing. Dit betekent dat werkloosheid en/of onderbenutting van personen met UL-niveau pas als verdringing kan worden uitgelegd als er én werklozen op BA-niveau zijn én banen op UL-niveau door hoger opgeleiden worden ingenomen.

Het bovenstaande is van overeenkomstige toepassing op het andere tussenliggende (middelbare) opleidingsniveau. Op het hoogste niveau is uitsluitend profijt van de verdringing mogelijk. Steeds is werkloosheid op het eigen of op een lager opleidingsniveau een noodzakelijke voorwaarde om van verdringing te kunnen spreken. Wanneer uitsluitend degenen die werk hebben in de beschouwing worden betrokken, zoals in Huijgens analyse van de gerealiseerde vraag⁵, is het principieel onmogelijk vast te stellen of er verschuiving van hogere opleidingen naar lagere functies een gevolg is van een scholingsprobleem of van verdringing. In deze zin wil ik aansluiten bij de definitie van het verdringingsproces door Belderbos en Teulings: 'hoger opgeleiden verdringen... lager opgeleiden uit de werkgelegenheid' (mijn cursivering) (Belderbos en Teulings, 1988, blz. 2). *Verdringing definieer ik als 'bezetting van banen van een bepaald opleidingsniveau door te hoog opgeleiden die werkloosheid van voldoende opgeleiden tot gevolg heeft'*. Het moge duidelijk zijn dat dit een kettingproces kan zijn waarbij in de tussenschakels personen (deels) niet werkloos

Tabel 2. Overbenutting per opleidingsniveau, 1961-1985

	Opleidingsniveau				totaal
	basis	uitgebreid lager	middelbaar	(semi-)hoger	
<i>In procenten van totaal per opleidingsniveau:</i>					
1960	52	69	52	0	56
1971	44	53	61	0	48
1971	46	52	64	0	46
1977	37	41	50	0	36
1977	39	38	36	0	33
1985	35	29	28	0	24
<i>Absoluut verloop (x 1000):</i>					
1960-71	-241	+ 79	+129	0	- 7
1971-77	-122	- 68	+ 89	0	-101
1977-85	-269	-209	+153	0	-325

Bron: berekend uit Conen e.a. (1980), Huijgen e.a. (1983) en Huijgen (1989).

zijn, maar worden onderbenut op een te laag functieniveau. Aan het eind van de ketting bevinden zich echter altijd werklozen. Daarbij moet een zekere, toevallige spreiding over de niet-geëigende functieniveaus in acht worden genomen. Zelfs in 1960, met een groot overschot aan laag opgeleiden en een navenant tekort aan opgeleiden op alle hogere niveaus, wordt bijna 12½ procent van de laagste functieniveaus bezet door hoger opgeleiden. Het lijkt overdreven om dit als verdringing te betitelen. Tevens dient een zekere frictiewerkloosheid buiten beschouwing te blijven.

Figuur 1 geeft schematisch de samenhang aan tussen verdringing, scholing en benutting. Onderbenutting kan het gevolg zijn van een zekere spreiding van opleidingsniveaus over functieniveaus, van een scholingstekort op lager en een scholingstekort op hoger niveau en last but not least van verdringing, waaraan ook een scholingsoverschot op hoger niveau ten grondslag ligt. Overbenutting daarentegen volgt uit dezelfde spreiding, uit de daarvan te onderscheiden miskenning van talent dat in een scholingsoverschot op lager niveau kan schuilgaan, of rechtstreeks uit een scholingsoverschot op lager niveau in combinatie met een tekort op hoger niveau.

Tenslotte wil ik onderstrepen dat de confrontatie niet door middel van aandelen kan geschieden. Immers, omdat velen boven hun niveau werkzaam zijn, verhoogt een daling ook het aandeel van degenen die op of onder het eigen niveau

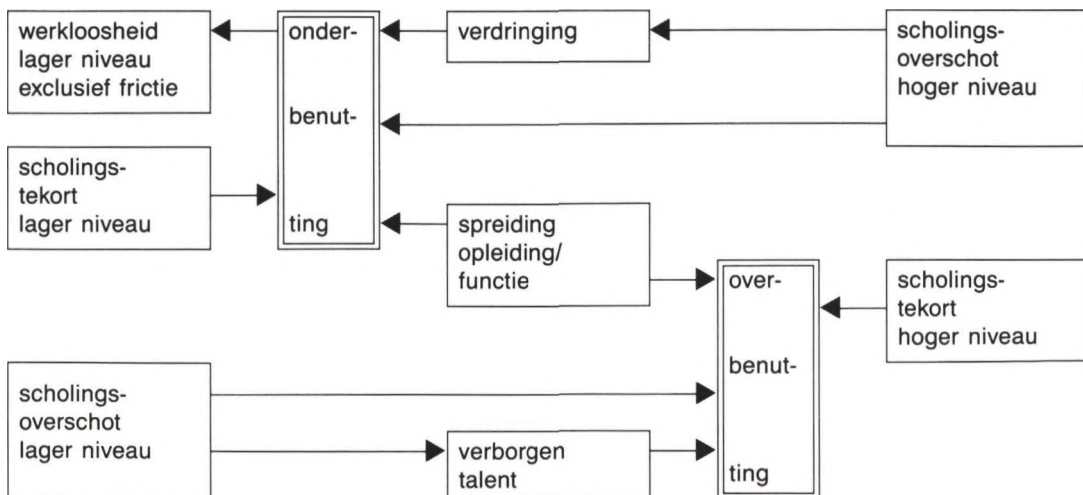
werkzaam zijn. Gewenst is een absolute vergelijking. Het zal duidelijk zijn dat het minimum van werkloosheid en onderbenutting de maat voor de verdringing vormt. Het eventueel resterende gedeelte vormt een indicatie van een scholingsprobleem na aftrek van de spreidingsmarge. Tot slot wil ik herhalen dat degenen die op een hoger functieniveau werken dan met hun opleiding correspondeert, buiten beschouwing blijven.

Ontwikkeling van de verdringing

Voor een concreet onderzoek naar verdringing, dat immers een dynamisch gebeuren is, vormen de opleidings- en functiestructuur van de *stromen* in en uit de arbeidsmarkt en in en uit de werkgelegenheid uiteraard de meest adequate data (verg. Belderbos en Teulings, 1988, blz. 15). Bij ontstentenis daarvan biedt het materiaal van Huijgen, bestandsgegevens, voldoende uitgangspunten (mits aangevuld met werkloosheidsgegevens) om van de verdringing een aantal globale momentopnames te maken.

De hier gehanteerde definitie van verdringing sluit praktisch uit dat zich in 1960 of 1971 verdringing op de Nederlandse arbeidsmarkt voordeed. Het ontbreken van een noemenswaardige werkloosheid, waarvan overigens geen opleidingsverdeling bekend is, sluit dit bij voorbaat (zie tabel 5). Een summiere schets van opleidings- en functiestructuur van 1960 tot 1985 volstaat (volgende paragraaf) om eventuele ontwikkelingen op te sporen die later verdringing mogelijk maken. Een

Figuur 1. Verdringing, scholing en benutting

overschot van het aanbod van arbeidskrachten op bijpassende functies op één of meer opleidingsniveaus is immers een noodzakelijke voorwaarde voor verdringing. Meer aandacht is gewenst voor de laatste periode (1977-1985) die door het nieuwe rapport wordt bestreken. Een belangrijk probleem is echter dat tussen beide Arbeidsinstellingen die aan het onderzoek ten grondslag liggen, de opleidingsclassificatie ingrijpend is veranderd. Dit heeft aanmerkelijke gevolgen voor de vergelijking van beide jaren. Huijgen heeft getracht hier-

voor te corrigeren maar naar mijn mening is die poging niet geheel geslaagd. Om de lezer niet onnodig met details te vermoeien behandel ik dit in de appendix. Wel probeer ik verderop na te gaan in hoeverre het beeld van 1977 en 1985 op grond hiervan bijgesteld kan en moet worden.

1960-1985

Behalve de classificatiewijziging na 1977 doet zich een tweede probleem voor dat de consistentie over de gehele periode aantast: de onderzoekspo-

Tabel 3. Opleidingsniveau en functieniveau, 1960-1985 (aantallen x 1000)

Functieniveau		Opleidingsniveau				totaal
		basis	uitgebreid lager	middelbaar	(semi-)hoger	
Basis (1-2)	1960	690	96	3	0	788
	1971	663	261	23	1	948
	1971	646	268	24	1	939
	1977	711	494	78	8	1289
	1977	738	578	153	18	1488
	1985	375	548	285	15	1223
Uitgebreid Lager (3)	1960	350	170	8	1	529
	1971	272	324	42	3	640
	1971	283	351	47	3	684
	1977	223	391	110	11	735
	1977	243	343	213	19	819
	1985	113	314	445	61	933
Middelbaar (4)	1960	334	440	58	8	840
	1971	183	417	69	6	674
	1971	180	418	67	6	671
	1977	141	410	137	18	706
	1977	155	390	198	30	772
	1985	58	254	475	68	855
(Semi-)hoger (5-7)	1960	52	147	75	51	325
	1971	82	239	201	134	656
	1971	86	257	239	280	862
	1977	61	195	328	433	1018
	1977	73	175	320	438	1006
	1985	30	102	473	684	1295
Totaal	1960	1427	851	145	60	2483
	1971	1186	1249	337	147	2919
	1971	1194	1293	376	291	3157
	1977	1137	1491	653	469	3750
	1977	1208	1487	885	505	4085
	1985	577	1217	1679	823	4300

NB: Reeksbreuken 1971 en 1977, zie tekst.

Bron: Conen & Huijgen, 1980, blz. 548; Huijgen c.s., 1983, blz. 88-89; Huijgen, 1989, blz. 18-19 en 43.

pulatie van 1960 is minder breed dan in latere jaren. Conen en Huijgen hebben in het eerste jaar van hun onderzoek, 1960, het verband tussen opleidings- en functieniveau niet kunnen leggen voor de gehele loonafhankelijke beroepsbevolking. Landbouw & visserij en niet-commerciële diensten bleven om onderzoektechnische redenen buiten beschouwing. Aangenomen moet worden dat met name de sector van niet-commerciële diensten een afwijkende structuur heeft met meer hogere functies en opleidingen. Dat blijkt ook uit vergelijking met de cijfers over 1971 uit het volgende onderzoek (1971-1977).⁶

Tabel 3 confronteert werkzame personen naar hoogste diploma met de functies naar hun niveau. De tabel geeft de opleiding aan van personen op de verschillende functieniveaus. Het aantal met basisonderwijs vertoont op alle functieniveaus een sterke daling in de laatste periode. Na 1977 daalt het aantal werkenden met basisonderwijs zo dramatisch dat hun aandeel in de werkgelegenheid dat voorheen langzaam achteruit ging, nu ruimschoots wordt gehalveerd (30 → 13%). Daarnaast daalt hun aantal op UL- en middelbaar niveau ook al tijdens het eerste tijdvak en stijgt het enigszins op BA-niveau tijdens de jaren zeventig. Mensen met een UL-opleiding zien hun werkgelegenheid op de meeste niveaus flink stijgen tijdens de jaren zestig. Een grotere of kleinere daling vindt plaats op alle functieniveaus gedurende de meest recente periode. Middelbaar op-

Tabel 4. Scholingstekorten(-) en -overschotten(+), 1961-1985 (aantal personen minus aantal functies per opleidingsniveau)

	Opleidingsniveau			
	basis	uitgebreid lager	middelbaar	(semi-) hoger
1960	- 98	-263	-771	-265
1971	-285	- 55	-540	-509
1971	-293	- 65	-533	-571
1977	-463	+235	-355	-533
1977	-635	+187	-182	-485
1985	-630	+159	+511	-389

NB. Exclusief overbenutting, inclusief werklozen (zie tabel 5).

Bron: zie tabel 3.

geleiden en (semi-)hoger opgeleiden nemen op alle niveaus steeds meer functies in.

Beschouwing van de langere termijn is vooral interessant om te zien hoe overschotten en tekorten aan opleiding zich ontwikkelen, die de basis leggen voor de verdringing. Daartoe zou het totale aanbod (incl. werklozen) per opleidingsniveau geconfronteerd kunnen worden met de vraag die voortvloeit uit de functies op het betreffend niveau. Het past echter beter bij de hierboven uitgezette benadering van verdringing om bij het aanbod degenen die bóven hun niveau werk hebben gevonden buiten beschouwing te laten. De rede-

Tabel 5. Werkloosheid, 1961-1985

	Opleidingsniveau				
	basis	uitgebreid lager	middelbaar	(semi-) hoger	totaal
Aantal (x 1000)					
1960					50
1971					69
1977	115	85	32	16	248*
1985	220	230	161	83	694*
Procenten van de afhankelijke beroepsbevolking					
1960					1,5
1971					1,7
1977	9	5	6	3	6
1985	27	17	9	7	14

* Excl. studenten en niveau onbekend.

Bron: CPB, CEP 1976, blz. 200; CBS, AKT 1977, blz. 40 en AKT 1985, blz. 24.

nen van hun aanwezigheid daar maken dat zij geen reëel aanbod vormen voor de functies op het geëigende niveau. In tabel 4 is het verloop van overschotten en tekorten exclusief deze overbenutting aangegeven.

Er is een voortdurend groter wordend tekort op BA-niveau. In 1960 kan dat geen werkelijk tekort genoemd worden maar wijst het op de spreiding van opleidingen over de functieniveaus. Op UL-niveau neemt het aanvankelijke tekort af en slaat het om in een overschot dat sinds 1977 vrijwel stabiel is. Een zeer heftige ontwikkeling vertoont het middelbaar niveau, waar een enorm tekort langzaam verdwijnt en dan plotseling omslaat in een groot overschot. Het totale middelbare overschot is nog veel groter, maar een groot deel daarvan (473.000) gaat op aan overbenutting op het hoogste functieniveau. Op dit hoogste niveau is voortdurend sprake van een tekort; het groeit tijdens de jaren zestig, blijft vervolgens bijna constant en daalt licht op het laatst. Uiteraard worden deze tekorten grotendeels opgevuld door overbenutting van lager opgeleiden.

In 1977 is voor het eerst sprake van een aanmerkelijke werkloosheid, de noodzakelijke voorwaarde voor verdringing. De omvang en de opleidingsverdeling daarvan in 1977 en 1985 zijn in tabel 5 weergegeven. Ze stijgt tussen beide jaren relatief sterk op BA-niveau en absoluut sterk op UL-niveau.

Zelfs inclusief de relatief vele werklozen op BA-niveau is het aanbod in 1977 en 1985 niet toereikend voor alle lagere functies. Tegelijkertijd worden vele banen op BA-niveau bezet door te hoog opgeleiden. Dat zovelen werkloos zijn kan dan ook, afgezien van enige frictiewerkloosheid, vol-

ledig als verdringing worden geïnterpreteerd. Van een scholingsprobleem in strikte zin is voor deze werklozen geen sprake. Ook het totale aanbod op BA-niveau is sterk gedaald zij het iets minder dan het aantal werkzame personen met een dergelijke opleiding.

Op het Uitgebreid lagere niveau (MAVO/LBO) bedraagt het aantal mensen in een situatie van onderbenutting in 1977 en 1985 ruim een half miljoen. Daarvan verdringt slechts een aantal ter hoogte van de werkloosheid op BA-niveau de laagst opgeleiden. De anderen vullen de tekorten op. De banen op BA- en UL-functieniveau die worden ingenomen door middelbaar opgeleiden kunnen in 1977 voor circa de helft en in 1985 voor 2/3 als verdringing worden opgevat.

Op middelbaar niveau staan in 1977 363.000 personen die onder hun niveau werken plus 29.000 werklozen tegenover slechts 18.000 (semi-)hoger opgeleiden die werk op middelbaar niveau verrichten en 37.000 op lagere niveaus. De negatieve gevolgen van verdringing door de hoogst opgeleiden zijn voor deze groep derhalve gering. In 1985 zijn ze wel wat groter. Er is nog altijd sprake van een tekort aan mensen op het hoogste niveau zodat de middelbare werklozen noch een scholingsprobleem noch verdringing manifesteren. Deze groep profiteert dus wel aanmerkelijk van verdringing ('profiteert' tussen aanhalingstekens omdat het werk op lager niveau betreft) maar lijdt er nauwelijks onder. Op het hoogste niveau, dat per definitie niet onder verdringing kan lijden, is dan ook sprake van een licht profijt. We zullen nu zien in hoeverre dit beeld bijstelling behoeft vanwege de definitiewijziging tussen 1977 en 1985.

Herziene ontwikkeling 1977-1985

Het laatst gepubliceerde onderzoek naar de kwa-

Tabel 6. Mutaties opleidingsstructuur 1977-1985

	<i>Opleidingsniveau</i>				
	<i>basis</i>	<i>uitgebreid lager</i>	<i>middelbaar</i>	<i>(semi-)hoger</i>	<i>totaal</i>
	Procent-punten				
H.	- 16	- 9	+ 17	+ 7	
CPB.	- 8	- 2	+ 6	+ 5	
	Aantal (x 1000)				
H.	-632	-269	+794	+322	+215
CPB.	-318	- 37	+270	+285	+215

Bron: tabellen B en C

lificatiestructuur bestrijkt de periode 1977-1985. De Arbeidskrachtentellingen van 1977 en 1985 hebben in het onderzoek het grondmateriaal geleverd voor de bepaling van de functieniveau- en de opleidingsstructuur. Tussen deze twee tellingen heeft zich echter een ingrijpende verandering voorgedaan in de classificatie van opleidingen. Met ingang van de AKT 1979 is het CBS overgestapt op een nieuwe opleidingsindeling (SOI 1978). De eerder gehanteerde indeling hield alleen rekening met de diploma's van het volledig dagonderwijs. In de nieuwe classificatie worden ook de opleidingen verdisconteerd die de beroepsbevolking volgt, na het dagonderwijs, ander onderwijs en de 'on the job training'. Een belangrijk voorbeeld is het Leerlingwezen, dat voortaan als een beroepsopleiding op middelbaar niveau figureert. Dit heeft tot gevolg dat velen die voorheen op BA-niveau of UL-niveau werden geclasseerd nu op een hoger niveau (MBO) terecht komen. Het leidt tegelijkertijd tot een verschuiving van algemeen vormend onderwijs (AVO) naar beroepsonderwijs (BO). Op zich gaat het hier om een terrechte verbetering maar helaas heeft het CBS de kwantitatieve gevolgen van de overgang niet aangeduid.

De appendix laat zien dat omvangrijke verschuivingen optreden tussen 1977 en volgende jaren. Huijgen was zich hiervan bewust bij de uitvoering van zijn onderzoek en heeft getracht de breuk te repareren. Daartoe heeft hij op het materiaal van de AKT 1977 de classificatie van 1985 toegepast. Helaas ontbreekt in het rapport een volledige opgave en een evaluatie van deze ingreep. Ik vrees dat ze niet geheel geslaagd is en leg in de appendix uit waarom.

De consequentie van het bovenstaande is dat de ontwikkeling tussen 1977 en 1985 verkeerd wordt ingeschat. Tabel 6 laat het verschil zien tussen de mutaties die uit de appendix (gebaseerd op CPB, 1987) naar voren komen, en die van Huijgen. Geringe verschillen doen zich voor op het hoogste opleidingsniveau, maar op de drie andere niveaus zijn de afwijkingen imposant. De sterkste achteruitgang van het BA-niveau berust voor de helft op overschatting. De daling van het UL-niveau verdwijnt bijna geheel. Tegenover deze staat een bijna drievoudige overschatting van de stijging van het middelbare niveau.⁷ Meer dan een tentatieve verwerking van deze wijzigingen is niet mogelijk, omdat de relatie met de functieniveaus niet bekend is, al lijkt het plausibel dat in het verschil de lagere functieniveaus zijn oververtegenwoordigd.

Ook al daalt het aantal laag opgeleiden nu veel minder, er blijft ontegenzeggelijk een tekort aanwezig ten opzichte van de beschikbare functies zodat de werkloosheid op BA-niveau nog altijd op het conto van de verdringing geschreven mag worden. Het wegvallen van de daling op UL-niveau kan betekenen dat het overschot niet min of meer gelijk blijft maar toeneemt. Op middelbaar niveau blijft in 1985 sprake van een overschot. Het is verder niet uitgesloten dat noch de onderbenutting is toegenomen noch de overbenutting is afgenomen.

De eventuele tekortkomingen van de functieniveau-classificatie hebben waarschijnlijk geen betrekking op de vergelijking van 1977 en 1985 met elkaar, maar op de vergelijking van opleiding en functieniveau met elkaar in beide jaren. Wat zou de invloed kunnen zijn? Op niveau 1 en 2 is het aantal functies wellicht overschat maar toch niet zo sterk dat het tekort aan BA-opgeleiden zal verdwijnen. Ook op niveau 3 lijkt het aantal functies in 1977 eerder over- dan onderschat, wat het opleidingsoverschot nog meer doet groeien. De middelbare functies zijn vermoedelijk aanmerkelijk onderschat, wat in 1985 het tekort zou kunnen verminderen. Op het hoogste niveau wordt het aantal functies nauwelijks beïnvloed.

De situatie in 1985

Tot zover de ontwikkeling tussen 1977 en 1985. Aan de situatie in 1985 doet dit overigens weinig af. Die kan, los van consistentieproblemen met het voorgaande, als volgt kan worden gekarakteriseerd (zie tabel 7). Er heerst een zeer hoge werkloosheid van 220.000 personen op BA-niveau. De werkloosheidsquote van deze groep is bijna twee maal zo hoog als gemiddeld. Deze werklozen zijn het slachtoffer van een door verdringing afgewenteld scholingsprobleem op hogere niveaus.

Op middelbaar niveau werkt absoluut gezien het grootste aantal personen onder hun niveau (730.000). Hier is nu sprake van een zeer groot aanbod-overschot. Het aanbod van werklozen en werkenden (excl. overbenutting) op middelbaar niveau bedraagt 1,366 miljoen en overtreft verre het aantal functies op dit niveau (855.000). Het is vooral deze massa die de druk van verdringing tot stand brengt die op BA- en UL-niveau zo sterk wordt gevoeld. Zelf zijn zij slechts in geringe mate (68.000) het slachtoffer van verdringing door de hoogst opgeleiden, zodat hun werkloosheid voornamelijk op een scholingsprobleem wijst. Het potentiële overschot is nog groter, maar een groot

deel heeft werk door het innemen van de open plaatsen op de hoogste functieniveaus waar een tekort heerst. Er zijn nu 140.000 personen met een (semi-)hoger diploma die werken op een lager niveau. Zij leveren een geringe bijdrage aan verdringing van lager opgeleiden.

Conclusie en evaluatie

Dat er verdringing plaatsvindt, is niet alleen af te leiden uit het onderzoek van Huijgen. Onderzoek van Belderbos en Teulings (1988) was daar uitdrukkelijk op gericht en overtreft Huijgen in verschillende opzichten. Zo volgt het de werkloosheidsexplosie op de voet door gebruikmaking van alle vier arbeidskrachtentellingen van 1979 tot en met 1985. Ook is het gedetailleerder. Het bevat

aan de persoonskant het opleidingsniveau tevens de opleidingsrichting en daarnaast nog andere kenmerken zoals de arbeidsmarktpositie en dergelijke. Het toont aan dat vooral de laagste opleidingsniveaus een sterk met de recessie afnemende kans hebben om werk te vinden (Belderbos en Teulings, 1988, blz. 88). Hun onderzoek is aan de werkgelegenheidskant eveneens gedetailleerder: niet functieniveaus maar beroepen vormen de invalshoek. De detaillering maakt het echter tegelijkertijd moeilijker om algemene conclusies te trekken, want, in de woorden van de auteurs, 'de arbeidsmarkt is een grillig fenomeen' (Belderbos en Teulings, 1988, blz. 95) en dat is sterker het geval naarmate het analyse-niveau meer verfijnd wordt.

Tabel 7. Functieniveau en opleidingsniveau loontrekkers, 1985

Functieniveau	Opleidingsniveau				
	basis	uitgebreid lager	middelbaar	(semi-)hoger	totaal
In procenten per functieniveau					
basis	31	45	23	1	100
uitg. lager	12	34	48	7	100
middelbaar	7	30	56	8	100
(semi-)hoger	2	8	37	53	100
totaal	13	28	39	19	100
(aantal x 1000)	577	1217	1679	828	4300
<i>Functieniveau ten opzichte van opleidingsniveau</i>					
Aantal					
onder	0	548	730	144	1422
op	375	314	475	684	1849
boven	201	357	473	0	1031
Procenten per opleidingsniveau					
onder	0	45	44	17	33
op	65	25	28	83	43
boven	35	29	28	0	24
<i>Werklozen</i>					
aantal (x 1000)	220	230	161	83	694
procenten afh. beroepsbevolking per opleidingsniveau	27	17	9	7	14
<i>Overschot(+)/tekort(-) (excl. overbenutting)</i>					
aantal (x 1000)	-630	+159	+511	-389	
Bron: Huijgen (1989), blz. 18, 19 en 43.					

In vergelijking met het onderzoek naar de kwalificatiestructuur is het moeilijker om bij Belderbos en Teulings, door de recente economische neergang heen, de langere termijn in de gaten te houden. Zo blijven mogelijke structurele ontwikkelingen in aanbod en vraag gemakkelijker buiten beeld en kan de gedachte postvatten dat de verdringing een tijdelijke, conjunctuurgebonden verschijnsel is. De ontwikkeling die in dit artikel is geschetst maakt het echter plausibel dat we hier van doen hebben met een tamelijk hardnekkig probleem. Dat idee wordt versterkt als we naast Huijgens onderzoek de ontwikkelingen in het arbeidsmarktaanbod vanuit het onderwijs leggen.

In de loop van tijd neemt de uitstroom uit het basisonderwijs zeer sterk af. In het begin van de jaren zestig heeft 50% van de onderwijsuitstroom niet meer dan BA wat redelijk overeenstemt met de beroepsbevolking (zie tabel D). Nu neemt het BA al jarenlang niet meer dan circa 12% van de totale uitstroom in beslag. Dat is nog minder dan het BA-aandeel in de werkgelegenheid van 1985⁸ (zie tabel 3). Niettemin is de werkloosheid van schoolverlaters op dit niveau immens: 1988 telt zo'n 20.000 werklozen, waarvan 10.000 korter dan één jaar, op een jaarlijkse onderwijsuitstroom van naar schatting 33.000.⁹

Ook het UL-aandeel in de onderwijsuitstroom staat onder druk sinds de eerste helft van de jaren zeventig, en daalt versneld in de loop van de jaren tachtig. De meest in het oog springende pendant van de BA-daling is dan ook de zeer sterke toename van de middelbare opleidingen. Hier treffen we de achtergrond van het sterk toegenomen aanbod op dit niveau. Het aandeel van HBO en WO tesamen steeg aanzienlijk minder sterk. Een verdere stijging van de hogere aandelen is te verwachten.

Het vrij stabiele aandeel van de BA-uitstroom doet de vraag rijzen of een verdere inkrimping nog wel mogelijk is. In tabel 8 is de uitstroom van de laagst opgeleide groep nader uitgesplitst.¹⁰ Ze omvat slechts gedeeltelijk leerlingen die na de basisschool met onderwijs stoppen, de pure BA-uitstroom. Daarnaast zijn er de 'drop-outs', die wel naar het algemeen vormend onderwijs (AVO) of beroepsonderwijs (BO) doorstromen maar dat vervolgens zonder diploma verlaten.¹¹ Het totale BA-aandeel daalt van 51% tot 12 à 14%. In de jaren zestig werd die daling bereikt door een snelle vermindering van het pure BA-aandeel en een hal-

Tabel 8. De laagst opgeleide onderwijsuitstroom, 1961-1987 (aandeel in procenten van totale uitstroom)

	<i>Basis</i>		<i>Drop-outs</i>	<i>Totaal</i>
	<i>puur</i>	<i>AVO</i>	<i>BO</i>	
1961	21.3	13.1	16.6	51.0
1965	15.3	10.7	13.8	39.9
1970	4.5	6.8	16.2	27.7
1972	4.4	5.2	10.6	20.3
1974	3.8	5.1	9.7	18.7
1977	3.0	4.8	10.1	17.9
1979	2.8	4.7	8.8	16.4
1980	2.8	4.1	8.7	15.8
1981	2.7	4.7	7.8	15.3
1982	4.5	5.2	6.9	16.7
1983	4.5	2.7	6.3	13.8
1984	4.6	1.9	6.1	12.9
1985	4.7	1.6	5.3	12.0
1986	4.2	1.6	5.5	11.8
1987	4.8	2.7	6.1	14.1

Bron: Berekend uit Onderwijsmatrices CBS

vering van de AVO-drop-outs. Vanaf 1970 is het pure BA-aandeel vrijwel stabiel en zijn het de drop-outs die verder het beeld bepalen. De AVO-drop-out loopt nog iets terug maar stagneert dan lange tijd om pas tijdens de jaren tachtig verder te dalen tot 2%. Deze ontwikkeling maken ook de BO-drop-outs door, maar dan op een iets hoger niveau. Al met al is het drop-out verschijnsel op een historisch dieptepunt aangeland, dat dermate laag ligt dat betwijfeld mag worden of een verdere verlaging nog mogelijk is. Dit neemt uiteraard niet weg dat ook deze groep intens onder de werkloosheid te lijden heeft en in studies van werkloosheidsrisico's prominent naar voren komt. Naar het zich laat aanzien stuiten de opleidingsmogelijkheden van de bevolking op een grens waaronder verdere krimp van de laagst opgeleiden uitgesloten lijkt. Tesamen met verdere toename op middelbaar en (semi-)hoger niveau biedt dit een taaië basis voor verdringingsverschijnselen. Een klemmende vraag is dan ook wat te doen aan de positie van deze groep op de arbeidsmarkt, gegeven de ook om andere redenen gewenste toename van de opleidingsduur. Vrij recent is hier een problematiek van doorstroming naar banen met een passend opleidingsniveau ontstaan waarvan door snelle bestrijding voorkomen moet worden dat ze een onoplosbare hardnekk-

kigheid krijgt. Was in de jaren tachtig de behandeling van uitkeringsgerechtigden een kwestie van 'beschaving', het bieden van een perspectief op werk aan de laagst geschoolden zou dat wel eens in de jaren negentig kunnen zijn. Een aanknopingspunt is dat mensen werk onder een passend niveau als probleem zullen ervaren.

De antwoorden op deze vraag lopen uiteen zoals het SER-advies over het sociaal-economisch beleid voor 1990-1994 laat zien. Het merendeel van de raad bepleit de creatie van werkervaringsplaatsen ter vergroting van de werkgelegenheid voor mensen met weinig scholing. Werkgevers en enkele kroonleden menen dat bovendien verlaging van het minimumloon behulpzaam kan zijn, anderen wijzen dat af met een beroep op het verdringingsverschijnsel (SER, 1989, blz. 20). Uitsluitend de FNV wijst op overtrokken selectie-eisen en dringt aan op effectieve maatregelen van overheid en sociale partners om indienstneming van laag opgeleiden zo nodig af te dwingen, waarbij verlaging van de sociale premies de rol van 'smeermiddel' is toebedacht.

Omdat verdringingsdruk primair uitgaat van het middelbaar niveau, behoudt de laagst opgeleide groep zelfs als ze alsnog een UL-opleiding weet te halen, waarschijnlijk haar positie achterin de aanbodsrij op de arbeidsmarkt. On the job training zal de massa van middelbaar opgeleiden nog vergroten. Verdere scholing en bevordering van werker-ervaringsplaatsen zullen daarom weinig uithalen. Hetzelfde geldt voor verlaging van de beloning (in het bijzonder het minimumloon) omdat het bij de vacaturevervulling niet zozeer gaat om de keuze tussen een BA- of een UL-opgeleide maar tussen iemand met basisonderwijs of uitgebreid lager onderwijs enerzijds tegenover iemand met een middelbare opleiding anderzijds. Bij deze keus ligt het loonniveau aanmerkelijk boven het minimum (verg. Corpeleijn, 1987). Als de kern van de verdringing op middelbaar niveau gezocht moet worden is het ook een averechtse strategie om, afgaand op de samenstelling van de werkloosheid, meer banen op laag functieniveau te willen scheppen. Het is zaak te beseffen dat op hoger niveau een groot aanbod van mensen is – de sterk toegenomen baan-baan-mobiliteit getuigt daarvan (OSA, 1989) – waarvoor passend werk nodig is, waarna in lagere regionen van de functiestructuur de problemen vanzelf minder worden. Het effect van de bezuinigingen op overheidsuitgaven voor de werkgelegenheid op hogere opleidingsniveaus verdient in dit verband de aandacht.

Noten

1. Uitsluitend functies en personen in loondienst.
2. Uitdrukkelijk vanuit de optiek van de werknemer zo door Huijgen geformuleerd. De werkgever zou over overscholing kunnen spreken. Ik volg hier Huijgens gebruik.
3. 1983 (het hoogtepunt van de werkloosheid) en 1981 (midden in de opgang en midden tussen de niveaus van 1977 en 1985) zijn beide te verdedigen, en 1979 vanwege een mogelijke link met beloning (zie Corpeleijn, 1987). Vergelijk ook Belderbos en Teulings (1988).
4. De reeksbreuk in de opleidingsclassificatie die nog ter sprake komt, geeft daarvan een sprekend voorbeeld.
5. De werklozen komen in het eerdere rapport uit 1983 (blz. 87) nog wel summier ter sprake.
6. De bestudeerde sectoren zijn in de volgende onderzoeken niet zo afgebakend. Ze omvatten 83% van de afhankelijke werkgelegenheid in 1960, 85% in 1971 (Conen en Huijgen, 1980, blz. 483).
7. Tesamen leidt dit tot een groot probleem bij het BO en een veel kleiner bij het AVO. De 'algemene' opleiding in het onderzoek daalt ook veel te sterk, omdat ze naast AVO zoals hier gedefinieerd ook het basisonderwijs omvat. De sterke verschuiving van Basis naar BO maakt de categorie 'algemeen' overigens arbitrair.
8. Van de pure BA-schoolverlaters mag nog een verdere kwalificatie 'on the job' verwacht worden. Die is in het werkgelegenheidsaandeel al verwerkt.
9. SZW, schoolverlatersbrief 1989, tab 10 en 11.
10. Uitstroom naar hoogste diploma in plaats van laatstgenoten onderwijs, zie appendix onder III.
11. Drop-outs HAVO/VWO4-6 zonder voorafgaande MAVO- of HAVO-diploma vormen 2 à 4 procent van de totale uitstroom.

Literatuur

- Belderbos, R.A. en C.N. Teulings (1988), *Kansen op werk, een analyse van verdringing op de Nederlandse arbeidsmarkt*, SEO, Amsterdam.
- Corpeleijn, A.W.F. (1987), 'Verdiende lonen van werknemers met verschillende opleiding 1985', *Supplement sociaal-economische maandstatistiek*, nr. 8.
- Conen, G.J.M. en F. Huijgen (1980), 'De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in 1960 en 1971 (I t/m IV)', *Economisch Statistische Berichten*, 24 april - 4 juni.
- CPB, R. van Opstal en B. Kuhry (1987), 'Arbeidsmarkt en opleidingsstructuur 1975-1985', *Notitie CPB*, 8705.0.
- Grip, A. de (1987), *Onderwijs en arbeidsmarkt: scholingsdiscrepanties*. VU Uitgeverij, Amsterdam.
- Huijgen, F., B.J.P. Riesewijk en G.J.M. Conen (1983), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland. Bevolking in loondienst en functieniveaustuur in de periode 1960-1977*, NPAO, Den Haag.
- Huijgen, F. met assistentie van J. Smits (1989), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland, deel III. Bevolking in loondienst en functiestructuur in 1977 en 1985*, Organisatie voor Strategische Arbeidsmarktonderzoek (Uitgave DOP), Den Haag, voorstudie 44.
- OSA (1989), *Trendrapport arbeidsmarkt 1989*, Den Haag.
- SER (1989), *Advies sociaal-economisch beleid op middellange termijn 1990-1994*, Den Haag.

Appendix

I. Functieniveaus

De functieniveaus 1 en 2 betreffen ongeschoolde respectievelijk halfgeschoolde en geofende beroepen waarvoor basisschoolverlaters in aanmerking komen. Op de niveaus 3 en 4 bevinden zich geschoolde beroepen waarvoor een gerichte scholing (en bij 4 ervaring) vereist is. Bij 5, 6 en 7 gaat het om (zeer) gespecialiseerde beroepen. In hun onderbenuttingsanalyse nemen Huijgen e.a. aan dat voor de functieniveaus 1 en 2 het laagste opleidingsniveau geschikt is, dat niveau 3 overeenstemt met UL-onderwijs, 4 met middelbaar onderwijs en 5 tot en met 7 met een opleiding in HBO of WO. Deze indeling hanteer ik hier ook en de eventuele twijfels die eraan kleven, moeten dan ook bij de resultaten in acht worden genomen. Zie Huijgen (1989) blz. 39 en 79.

II. Reeksbreuk 1977-1985

Tabel A laat de grote verschuivingen ten gevolge van de definitiewijzigingen zien die binnen het AKT-materiaal optreden. De tabel vergelijkt twee leeftijdsgroepen van de mannelijke beroepsbevolking: 30-49 jaar in 1977 en het gemiddelde van 30-49 en 35-54 in 1979. Dit brengt het effect van de definitiewijziging zo scherp mogelijk in beeld door andere invloeden op de opleidingsstructuur zoveel mogelijk uit te schakelen (de relatief hoog opgeleide toestroom vanuit het onderwijs, de laag opgeleide uitstroom naar pensioen, de toestroom van herintreedsters en de demografische doorstroming binnen de beroepsbevolking).

Het BA-niveau daalt zeer aanzienlijk evenals de 1e trap van het voortgezet onderwijs (MAVO en LBO). Ook HAVO en VWO vertonen enige daling. Tesaamen staan ze meer dan 20 procent-

Tabel A. Opleidingsstructuur beroepsbevolking mannen, 1977-1979

Niveau: trap:	Basis	AVO	BO	AVO	BO	AVO	BO	(Semi-) hoger	Totaal
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Aantal (x 1000)									
1977*	541	148	485	57	187	205	672	223	1641
1979**	391	62	385	32	487	94	845	238	1588
Verdeling (%)									
1977	33	9	30	3	11	12	41	14	100
1979	25	4	23	2	31	6	53	15	100
verschil	-8	-5	-7	-1.5	+20	-6	+12	+1	

* 30-49 jaar.

** gemiddelde 30-49 en 35-54 jaar.

Bron: CBS, AKT 1977, blz. 82 en AKT 1979, blz. 60.

Tabel B. Opleidingsstructuur bevolking in loondienst 1977

Niveau: trap:	Basis	AVO	BO	AVO	BO	AVO	BO	(Semi-) hoger	Totaal
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Aantal (x 1000)									
H.	1208	612	875	165	720	776	1595	505	4085
AKT	1265	536	1127	185	530	721	1657	487	4130
CPB	895	392	862	188	1221	580	2083	543	4085
Verdeling (%)									
H.	30	15	21	4	18	19	39	12	100
AKT	31	13	27	4	13	17	40	12	100
CPB	22	10	21	5	30	14	51	13	100
Verschil (procent-punten)									
H-AKT	-1	+2	-6	-0.5	+5	+2	-1	0	
H-CPB	+8	+5	0	-0.5	-12	+5	-12	-1	

Bron: Huijgen (1989), tab. 3.3 voor niveaus en 3.8 voor AVO/BO (MBO als sluitpost), CBS, AKT 1977 staat 15. en CPB (1987) blz. 10.

punten af. Daartegenover ziet het MBO zijn aandeel stijgen van 11 naar 31% van de beroepsbevolking. De verschuiving van AVO naar BO blijkt uit de halvering van het AVO-totaal (kol. 6). Het BO-aandeel groeit krachtig ten koste van AVO en basisonderwijs.

De gegevens in Huijgens rapport over 1977 volgens de nieuwe classificatie worden in tabel B (onder 'H' en 'AKT') vergeleken met de structuur volgens de oude definitie uit de gewone AKT 1977. Het blijkt dat het BA-aandeel bij Huijgen wel lager ligt maar lang niet zoveel als tabel B suggereert. Bovendien stijgt het AVO-aandeel zelfs iets terwijl het BO-aandeel daalt. Het aantal personen met basisonderwijs of AVO is in beide verdelingen exact gelijk. De voornaamste verschuiving die overblijft, is een overheveling ter grootte van 5 à 6 procent-punten van LBO naar MBO.

Nu mogen deze verschuivingen niet direct vergeleken worden met tabel A die door leeftijd en geslacht is ingeperkt. Zonder die beperkingen zou deze tabel echter een nog grotere verandering te zien geven. Dat komt naar voren uit onderzoek van het Centraal Planbureau naar deze problematiek. Tabel C toont onder 'CPB' de verschuivingen in 1977 ten gevolge van de definitiewijziging zoals ze uit dat onderzoek kunnen worden afgeleid. Daartoe is de verdeling die het CPB heeft bepaald voor de gehele werkzame beroepsbevolking (incl. zelfstandigen; zij kent iets meer basisonderwijs en iets minder middelbaar en (semi-)hoger onderwijs, AKT 1977, blz. 28) toegepast op het loonafhankelijke aantal dat Huijgen hanteert. Hieruit volgen ingrijpend lagere cijfers voor basisonderwijs en MAVO en iets lagere voor het LBO. Voor HAVO/VWO en (semi-)hoger onderwijs zijn de cijfers wat hoger, terwijl het MBO zeer veel hoger uitvalt.

Mijns inziens valt niet te ontkomen aan de conclusie dat de data die in 1977 als uitgangspunt zijn genomen, bijstelling behoeven. Aantallen en aandelen van het basisonderwijs zijn véél te hoog gebleven, die van het algemeen vormend onderwijs iets minder. Het omgekeerde geldt voor het beroepsonderwijs. Terzijde kan worden opgemerkt dat derhalve ook het gemiddelde opleidingsniveau is onderschat.

Het probleem doet zich in 1985 niet voor (zie tabel C). De omgekeerde aanpak, doorlichting van de data van 1985 met de oude classificatie van 1977 had wellicht meet succes ge-

had. Bovendien had het de aansluiting op het eerdere onderzoek over 1960-1977 eenvoudiger gemaakt.

Het bovenstaande betreft steeds de opleidingsstructuur van de personen die de functies vervullen. In hoeverre het gevolgen heeft voor de functieniveaus is moeilijk te zeggen. De classificatie van functies in 1977 volgens het nieuwe rapport verschilt duidelijk van het voorgaande onderzoek (Huijgen, 1989, blz. 18 en 92). Dit moet het gevolg zijn van de nieuwe opleidingsindeling want de beroepencodering is onveranderd. Tussen het laagste en het één-na-laagste niveau vindt een grote verschuiving plaats, veel ongeschoold werk wordt nu als halfgeschoolde of geoefende arbeid gewaardeerd. Tesamen hebben de niveaus 1 en 2 bijna 5 procent meer functies dan eerst, ten koste van de hoogste niveaus. Op grond van de nieuwe opleidingsclassificatie zou men echter een verschuiving verwachten ten koste van de laagste niveaus en ten gunste van niveau 4. Het lijkt dan ook plausibel dat in 1977 de niveaus 1 en 2 en wellicht 3 zijn overschat en dat niveau 4 vrij fors in onderschat. Een nadere kwantificering hiervan is onmogelijk.

De functieniveaustruktuur van 1985 op zich is, anders dan de opleidingsstructuur, met enige onzekerheid omgeven daar geen nieuwe beroepencodering beschikbaar kwam. Met verschuivingen in beroepsinhoud kon dan ook geen rekening worden gehouden, in afwijking van eerder onderzoek waarin dergelijke verschuivingen tot een geringe daling van het functieniveau leidden. Het is goed deze onzekerheid in het achterhoofd te houden bij het betoog.

III. Onderwijsuitstroom

Tabel D bevat de onderwijs-uitstroom naar hoogste diploma. Het gaat niet om de gewoonlijk gepresenteerde uitstroom naar laatstgenoten onderwijs, die relatief veel 'zonder diploma' kent, maar om een correctie met behulp van de instroom in verschillende onderwijstypen. Daarbij is (conform de schoolverlatersbrieven van SZW) 3 jaar HAVO/VWO gelijkgesteld aan een MAVO-diploma. Degenen die bijvoorbeeld zonder diploma het HBO verlaten krijgen nu het diploma van HAVO, VWO of MBO toegekend waarmee ze het HBO oorspronkelijk binnen kwamen en gaan niet langer als ongediplomeerd door het leven.

Tabel C. Opleidingsstructuur bevolking in loondienst, 1985

Niveau: trap:	Basis	AVO	BO	AVO	BO	AVO	BO	(Semi-) hoger	Totaal
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Aantal (x 1000)									
H.	577	341	864	224	1404	565	2268	818	4300
AKT	623	344	915	220	1495	563	2410	845	4442
Verdeling (%)									
H.	13	8	20	5	33	13	53	19	100
AKT	14	8	21	5	34	13	54	19	100

Bron: Huijgen (1989), tab. 3.3 voor niveaus en 3.8 voor AVO/BO, LBO en MBO als sluitpost genomen, CPB (1987) en gegevens verstrekt door CBS.

Tabel D. Onderwijsuitstroom naar niveau hoogste diploma, 1961-1987 (aantallen en percentages van totaal)

	<i>Basis</i>		<i>Uitgebreid lager</i>		<i>Middelbaar</i>		<i>(Semi-)hoger</i>		<i>Totaal</i>
1961	115187	51	79238	35	15973	7	15251	7	225649
1965	83590	40	82278	39	25011	12	18405	9	209285
1970	56052	28	82400	41	43411	21	20132	10	201995
1972	39052	20	84799	44	45690	24	23302	12	192843
1974	40866	19	90402	41	61970	28	25350	12	218588
1977	41163	18	94150	41	63328	28	31363	14	230003
1979	41131	16	101919	41	73710	29	33862	14	250622
1980	40564	16	100301	39	82085	32	34471	13	257421
1981	37812	15	93511	38	81528	33	34012	14	246863
1982	40559	17	87086	36	77977	32	37048	15	242670
1983	33235	14	92245	38	77419	32	37660	16	240559
1984	33226	13	95268	37	89108	35	39618	15	257220
1985	31581	12	93459	36	95524	36	41863	16	262427
1986	31791	12	94809	35	98573	37	43134	16	268302
1987	38079	14	82581	30	101664	38	48540	18	270864

Bron: CBS, Onderwijsmatrices.